

ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDEN BİR ÖRNEĞİN İKONOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

Elif ÇİMEN[*]

ÖZ

20. Yüzyılda Erwin Panofsky tarafından geliştirilmiş olan, üç aşamalı ikonolojik yöntemin yanı sıra görsel göstergebilimsel yöntemlerden de yararlanarak Günümüz Türk resim sanatının sağlam desen yapısıyla dikkati çeken Prof. Mahmut Bozkurt'a ait, mitolojik öğeleri çok zaman barok üslubu andıran renk, form ve kompozisyon anlayışıyla güncel yaklaşım ve sorunlara göndermelerle ortaya koyduğu bir dizi eserden biri olan “Uyku Krallığı” adlı yapıtın şifreleri incelenmiştir. Bu bağlamda sanatçımız ve işlediği mitolojik öykü hakkında bir art- alan ve art-zaman araştırması yapılarak resim düz anlamsal açıdan irdelenmiş devamında ise yan anlamsal inceleme yapılarak analiz edilmeye çalışılmış, Yorum aşamasında da ressamın bu yapıtla insanlara aktardığı önemli bir mesaj olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkonolojik yorum, görsel göstergebilim, mitoloji, sanat eseri çözümleme

* Balıkesir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü Öğretim Üyesi, Doç. Dr.

An Essay of Iconological Analysis on a Contemporary Turkish Painting

ABSTRACT

This paper involves the three level method of iconology developed by Erwin Panofsky and methods of visual semiotics being used in order to analyse a work of art, A painting by Prof. Mahmut Bozkurt, who is renowned in contemporary Turkish art with his notable drawing skills, has been studied. This work is part of a series of paintings which the artist reveals mythological elements with an artistic perception that resembles one of baroque style, yet addresses contemporary issues. While the work is being decyphered, a background of the artist and the represented mythological story are studied, and the painting is analysed in a denotational manner followed by a connotational manner. The paper is finalised with evaluations of the artist's philosophy, social stance, and the messages he has passed to the next generations with this painting.

Key Words: Iconological interpretation, visual semiologie, mythology , art work analysis

GİRİŞ

“ ...

Günlerim bir düş

Sayarken yanılmıyorsun;

Ama Umut gitmişse uzaklara

Bir gece ya da bir gün

Bir görüntüde ya da bir şeyde olmaksızın

Fark eder mi bu yüzden?

Bütün gördüğümüz ve göründüğümüz

Yalnızca bir düşün içinde bir düş.”

Edgar Allan Poe(2003)

Günümüz Türk resim sanatının popüler anlamda ön planda görmeye alışık olmadığımız sanatçılarından biri olan Mahmut Bozkurt'un sağlam bir desen alt-yapısı ile ürettiği çalışmalarına kaynak oluşturan en önemli unsurlardan biri mitolojik öykü ve karakterlerdir. Bu öykü ve karakterler Bozkurt'un resimleri içinde çağımıza dair izleri bazen gizlice bazen de çok açık bir ironiyle barındırır. Sanatçı, mitolojik öğeleri çok zaman barok üslubu andıran renk, form ve kompozisyon anlayışıyla güncel yaklaşım ve sorunlara göndermelerle ortaya koyarken, belki de çağımızda üretilmiş eserler içinden “zamansız” olmaya aday çalışmalar yapmaktadır.

2000 ila 2003 yılları arasında ortaya çıkan “Uyku Krallığı” ve bu resim etrafında kümelenen diğer üretimler yukarıda bahsedilen nitelikleri taşımaktadır. Resim tarihinde pek çok kez ele alınan bir temanın yeniden yorumudur “Uyku Krallığı”. Sanat tarihine bakmak adına farklı bir pencere açmış olan E. Panofsky'nin “İkonoloji” adı altında geliştirdiği yöntemi(Tükel;2005) kullanarak ve sanat yapıtlarının anlamlandırma çalışmaları için ilk kez Ferdinand de Saussure tarafından isimlendirilen Göstergibilimin, Görsel sanatlar için geliştirilen Görsel Göstergibilim kavram ve yönteminden de yararlanarak, bilimsel bir anlamlandırma süreci izleyerek yapıtın bildirisini bir üst dile dönüştürme adına, bu özgün ve çağdaş Türk resmini okumaya gayret edeceğim.

ÖN İKONOĞRAFİK BETİMLEME

Ön ikonografik inceleme safhasında ve düz anlamsal göstergeler bağlamında, resimde, ana izlek olarak, birisi siyah tenli iki bebeği kucaklamış bir anne, aydınlık bir boşlukta durağan göstergeler olarak gözlenmektedir. Alışılmadık figürler, kanatlar, giysiler ile bulutlardan oluşan mekandan meydana gelen dizim bize onların mitolojik karakterler olduğu izlenimini vermektedir. Yapıtın dilsel göstergesi olan adı de bu izlenimi güçlendirmektedir. Mekan, günbatımı alacakaranlığını andıran bulutsu bir atmosfer üzerinde olduğu duygusu uyandıran biçimde betimlenmiştir.

İKONOĞRAFİK ÇÖZÜMLEME

Eserin İkonografik çözümlemesi için yapılan artalan çalışmasına göre; İzleklerin, gece tanrıçası Nyks ve ikiz oğulları Hypnos (uyku) ve Thanatos (ölüm) un alegorik bir tasviri olduğunu bilmekteyiz.[**] Birçok kaynakta, gece tanrıçası Nyks'in göksel tanrılar arasında en eskisi olduğu, mitolojide ilk anne olarak kabul edildiği yazmaktadır. “Bu kara kadın, tek başına gün ışığı tanrıçası Hemera ile mavi göğün tanrısı Aither'i doğurdu. Öteki çocuklarının sayısı da yüksektir ve isimleri hayli karanlık anlamlar taşır: Thanatos(ölüm), Hypnos(uyku), Momos (Küçümseme, alay), Oizis(sızlanma), ve (Oneiros) düşler. Nyks bunlardan başka tanrıça Nemesis(öç), Geras(yaşlılık), Eris(uyuşmazlık), Moros (öldüren yazgı), ve sonra cinayet, sefalet, öfke ve acımayı doğurdu.” (Agizza,2001a)

** Mahmut Bozkurt ile yapılan görüşmeden.

Resim1: Uyku Krallığı, Mahmut Bozkurt (Sergi davetiyesinden)

Resimde Gece tanrıçası Nyks tüm heybetiyle yeryüzüne hakim bir duruş sergilemektedir. Arkasına aldığı güneşin sarı sıcaklığı ortama hakimdir, ama bu hakimiyet hafifçe baş gösteren kızılıkların verdiği ipucuna göre fazla sürmeyecektir. İhtişamlı kara kanatlarıyla Nyks çocukları Hypnos ve Thanatos'u hayatı ve günü temsil eden güneşten adeta sakınarak kucaklamıştır. Belli ki ikizler gecede (yani annelerinin koruması altında) barınabilirler ancak. Ana izlek olan annenin sırtındaki kanatların kendilerine ait başları ve gözler vardır. Bunlar anneleri adına ikizleri gözetmektedirler.

Sıra dışı bir gösterge de ikizlerden birinin beyaz tenli diğ erinin ise siyah tenli olmasıdır. Beyaz tenli bebeğ i Hypnos, siyah tenli olanı ise Thanatos'u simgelemektedir. Hypnos'un gözleri net değildir, adeta bir gözlük ya da kuşakla görüşü engellenmiştir, uyku halindedir. Thanatos ise her haliyle aykırıdır. Ten rengi baş ta olmak üzere saçları ve bakışları bu aykırılığı destekler. Ayrıca Nyks'in elleri de biri beyaz biri siyah olarak betimlenmiştir. R.Agizza şöyle anlatmaktadır; "Nyks görkemli bir yer altı sarayında oturur, her akşam siyah giysilerine bürünüp kız ı g ünış ığı tantıças ı Hemera'ya giderdi ancak hiçbir zaman birbirlerini görememişlerdir. Nyks'in kocaman kara kanatları vardı ve yeryüzü üzerinde uçarak insanlara karanlıkları getirir ve sıkıntılara, dertlere ara verdirirdi... İkiz oğulları Hypnos ve Thanatos da kanathydılar., Birincisi yakışıklı bir delikanlıydı, beyaz kanatlarıyla zarif ve dingin bir karakteri vardı. İnsanlarla buluş an iyi varlık denirdi ona. İkincisi kocaman kara kanatları olan bir şeytandı. Ölüler i kapıp kaçırd ı." (Agizza,2001b)

Baz ı mitolojik kaynaklarda Nyks (gece) için, kozmik prensiplerin primordial ilk annesi, bütün kozmik başlangıçların kaynağ ı denmektedir. Gece g ünü takip eder ve onun ardından gelir. Gündüzün tezahürünü hazırlar. Hemera ile Aither adlı ikizlerin, Erobos'la birleşmesinden doğmuş olduğu, diğ er bütün çocuklarını kendisinin ürettiğ i söylenir Gece'nin. Bu anlamda yaratıcı gücün de sembolü sayılmaktadır. Gece'nin diğ er sembolleri Baykuş ve Ay'dır. Baykuş aynı zamanda güzel sanatların da simgesidir. Ay tanrıças ı Hekate de Nyks'in kızlarından biridir. (Battisini, 2005)

Orifichins'e göre de; Gece rüzgarla birleşti ve gümüş i bir yumurta yumurtladı, o da "ay" dı. "Evrensel Rahim" olarak Gece, tohumların filiz verdiğ i yerdir ve 5 elementten ikisi olan su ve toprakla da ilişkilendirilir. Yer altı nehirlerinden bazılarının da anası olduğu belirtilir. Belleđ i uyuşturan Lathe, gözyaş ı nehri Costos gibi...(Erhat,1978) Bu özelliklerinden dolayı da Gece olasılıkların kaynağ ıdır. Olasılıklar g ün ış ığında fark edilir. Rüya ların (Oneiros) da anasıdır. Bu boyutuyla Eros'u da simgeler, böylece gizem ve fantezi dünyasına aç ılan bir kapı haklini alır.

Ölüm(Thanatos) ise hayat gücünün bitişini, insan kaderinin kaçınılmazlığını simgeler. Yeniden doğma gücü taşır. Ölüm tanrı tarafından sevilme, sonsuz güzellikte ona katılma anlamına da gelir. Uyku(Hypnos) ya gelince; İki yönlü, belirsiz, muğlak bir tanrıdır. Birbiriyle çelişen hediyeler sunar. Birisi gece dinlenmesi ki günlük işlerin yorgunluğundan arınır kişi, diğeri korkunç kabuslardır; Genelde ölümlerin ruhları vasıtasıyla, önsezi ve kehanetlerle gelecek hakkında bilgiler verir. Bir başka hediyesi de rüyadır. Çünkü oğlu rüya tanrısı Morpheus'tur.(Necatigil,2003) Rüya, irade dışında işler yapılan, başkalarınca yönetilen bir yolculuktur. Gerçeğe paralel bir boyutu da vardır elbette. Bilinçaltı ile birlikte ayrıcalıklı, yüce bir ilişki olarak karakterize edilir. Gece rüyası, gaipten haber almayı, insan ve manevi-yatın bütünleşmesini simgeler. Gündüz rüyası ise ince zeka, hayal gücü ve yaratıcılıkla bağdaştırılır. (Battisini, 2005)

Dizimin sonuncu elemanı olan ve mekan olarak seçilen “alacakaranlık” hakkında ise bazı kaynaklarda, yaşam enerjisinin biterek ölüme geçişi simgelediği söylenmektedir. Gün ışığından gece karanlığına geçişteki kısa bir süreyi tanımlar. Zamanın hızla geçtiğini, ihtiyarlığı, yaratıcılığın verdiği yorgunluğu, çok yoğun duyguları ve nostaljiyi de temsil eder. Genelde Tanrıların ölümsüzlük bahşedip fakat gençlik bahşetmediği yaşlı bir adam olarak simgelenir. (Battisini, 2005)

İKONOLOJİK YORUM VE SONUÇ

Panofsky tarafından oluşturulmuş yöntemin, eserin “asıl anlam ve içeriği”nin yorumlanacağı bu son aşama için Bedrettin Cömert(2006) şöyle diyor: “ *Bir eserin içeriği, başka bir deyişle asıl anlamı, bir ulusun, bir dönemin, bir sınıfın, bir dinsel veya felsefi anlayışın, bir sanatçı kişiliği tarafından nitelenmiş ve bir eserde yoğunlaşmış temel davranışını belirten temel değerlendirmesi, insanlığın ulaştığı düşünce ve beğeni aşamasındaki yerinin belirlenmesi yani gerçek anlamda algılanıp estetik bir bütünlük içinde yaşanılması, insanın öteki*

etkinlikleriyle uyum içinde bir ilişkiye sokulmasının sağlanması için uygulanan işleme ikonolojik yorum adı verilir.”(Cömert,2006)

Bu açıklamanın ışığında eserimize yan anlamsal düzlemde bakmaya başlamadan önce, ressamın kültürel kotlarıyla ilgili bilgilenmemiz gerekmektedir; Sanatçımız, Prof. Mahmut Bozkurt, İstanbul’da doğmuş ve büyümüş Güzel Sanatlarda Akademisinde resim eğitimi almış, akademik kariyer yapmış, ilgi alanında mitoloji ve sanat tarihi olan bir kişidir.

Ressamın kullandığı mimesis, simgesel öğeler taşımaktadır ve eserindeki alegorik anlatım güçlüdür. Öncelikle boşluk duygusu yaratan mekan bulutsu görüntüler de dahil olmak üzere bir “Vanitas”tır ve her şeyin geçici olduğunu bildirir. Kadın figürü mitolojide yer aldığına çok benzer bir şekilde güçlü bir anneyi temsil eder. Kanatlarındaki kuş başları onun çocuklarını onun yerine gözetlemektedir, böylece dikkatini dış dünyaya yöneltebilmektedir. Bağımsız bir kadını, tüm çocuklarını kendi yaratan ve büyüten bir anneyi simgelemektedir. Onları koruyup kollamakta ve yönlendirmektedir. Ayrıca kadın, yeryüzüdür, toprak anadır ve kozmik sistemdir. Bereketin, doğurganlığın, yoksulluğun, savaşların, ölümün, bütün iyiliklerin ve kötülüklerin anasıdır. Kucağında büyüttüğü bebeklere gelince; Onlar yani ölüm ve uyku henüz büyümemiş, etkileri başlamamış ancak dünyayı tehdit etmektedirler. Büyüyecek ve Habil ile Kabil misali bir kavga mı başlatacaklardır?

Uyku figürü, sistemin, insanları uyutmasına, olan biteni görmelerini engellemesine metaforik bir göndermedir. İnsanlığa korkunç kabuslar hediye ederek korkudan sinmemizi, uykuda gezmemiz bir türlü uyanmamamız için bilgi kirliliği bombardımanına tutulmamızı da anlatıyor olamaz mı?

Ölüm ise; saldığı korku ile insanların kolayca manipüle edilebilecek hale gelmesinin bir metaforu olarak yorumlanabilir. Yine çağımızda bitip tükenmeyen savaşları ve toplu katliamları, açlık ve salgın hastalıklarda ölenleri simgelediğini de düşündürmektedir. Annenin bir elinin siyah diğerinin beyaz renkli olması dünyada yeniden tırmanan ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı gibi insanlığı karşı karşıya getiren konuları eğretiliyor olsa gerektir. Zıtların birliğine de bir gönderme olan bu bebeklerin anneleri, Toprak ana veya Gece, nasıl adlandırıldığının bir önemi olmaksızın, doğası gereği onları iyilik yapmak üzere büyütecek ve çok zor görünse de insanlığın iyi günler görmesini isteyecektir. Eserin bir başka bildirisini de; Gece'nin çocuklarını kucakladığı gibi, çevre katliamları ve küresel ısınma sonucunda tıpkı bir çöle dönecek olan bu dünyadan, ölümden, kabustan bile daha kötü, daha acımasız bir gelecekte korumak için kaçırma alegorisi olarak yorumlamak da mümkündür.

“Boş yere bir Ethiopialıyı neden yıkayıp durursun?”

Ah, vazgeç: kara gecenin gölgesini kimse ışığa çeviremez.” (Alciatus,2005)

KAYNAKÇA:

AGIZZA, R. (2001) *Antik Yunan'da Mitoloji*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Y.

ALCİATUS, A. (2005) *Simgeler Kitabı Emblemata*, İstanbul, Kabcacı

BARTES, R. (1996) *Göstergebilimsel Serüven*, İstanbul, YKY

BATTİSİNİ, M. (2005) *Symbols and Allegories in Art*, Los Angeles, J.Paul Getty Museum

CÖMERT, B. (2006) *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara, De-Ki Yayınlar

ERHAT, A. (1978) *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi

ERKMAN AKERSON F. (2005) *Göstergebilime Giriş*, İstanbul, Multilingual

NECATİGİL, B. (2003) *100 Soruda Mitologya*, İstanbul, Koç Kültür Sanat

POE, E.A. (2003) *Bütün Şiirleri*, İstanbul, İthaki

TÜKEL, U. (2005) *Resmin Dili İkonografiden Göstergebilime*, İstanbul, Homer